

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Історичний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра нової та новітньої історії

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

спеціаліста

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему: «Десантні операції Червоної армії на Кримському півострові в 1942-1944 рр.»

«Amphibious operations of the Red Army in the Crimean Peninsula in 1942-1944»

Виконала: студентка 6 курсу
заочної форми навчання
напряму підготовки 7.02030201 Історія
Щербакова Анна Олександрівна

Керівник к. і. н., доц. Шкляєв І. М.

Рецензент к. і. н., доц. Немченко І. В.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ 13 від «4» травня 2016 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1
протокол № 1 від «25» травня 2016 р.

Оцінка здобита E 1 70
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри
Дьомін О. Б.

Голова ЕК
Сминтина О. В.

Одеса – 2016

Вступ.....	3
Розділ 1. Дії Чорноморського флоту по забезпеченню Керченсько-Феодосійської операції.....	15
Розділ 2. Провал Керченської операції.....	23
Розділ 3. Операція по звільненню Криму 1944 р.....	43
Висновки.....	66
Список джерел та літератури.....	71

ВСТУП

Актуальність теми. Суспільна актуальність теми полягає, у тому що дана тема, доволі заполітизована і пов'язана з націє творчими процесами, що відбуваються і сьогодні. На жаль, доволі часто, доводиться бачити та чути, що значний прошарок українського соціуму, робить головний акцент національної ідеології та національного міфу саме на членів ОУН-УПА, при цьому чи абсолютно відкидаючи, чи значною мірою нехтуючи використанням українського фактору у складі РСЧА. Неабияким позитивним фактором, можна розглядати збільшення уваги до цього моменту в теперішній час, хоча і замалий. Натомість в Російській Федерації – відбувається повноцінне конструювання національного, об'єднуючого міфу, довкола «Великої Перемоги» та «Великої Вітчизняної війни». Саме конструювання та об'єднання народу навколо великої трагедії, чи великої перемоги – є класичним прикладом державотворчої та націєоб'єднуючої політики. В Україні були невеликі спроби побудови навколо великої трагедії – Голодомору 1932 – 1933 рр. але з різних причин вони виявились недосить вдалим. Переважна більшість сучасної молоді, згідно соціопитуванням, вважає, що українці воювали лише в загонах УПА, боївках ОУН та ротах 14-ої гренадерської дивізії СС «Галичина». Натомість, при цьому забуваючи, що понад 6 млн. етнічних українців воювало в частинах РСЧА, найбільш потужні партизанські з'єднання – українські – С. Ковпака, О.Федорова, М. Сабурова. Найбільш ефективний та результативний льотчик – винищувач в лавах країн антигітлерівської коаліції – також українець, а у відсотковому відношенні найбільше героїв Радянського Союзу – саме українців та представників кавказьких народів. *Audiat et altera pars* – завжди вислухай іншу сторону, – казали давні римляни. Натомість в сучасній Україні чомусь нехтують цим. В лютому-квітні 2014 р., коли відбувалась анексія Криму, уряд та ЗМІ РФ, повсякчасно вели активну інформаційну війну, та успішну пропаганду, легітимізіючусь в очах мешканців РФ, України та

інших держав. Однією з головних ліній пропаганди було, те, що Крим та зокрема Севастополь – це місця «овіяні славою російської зброї, Севастополь – місце слави та звитяги російської зброї». Натомість, українська сторона мовчала та ніяк не протидіяла, даній пропаганді. Слід було би нагадати, що герої оборони Севастополя 1854-1855 рр. були етнічні українці – Петро Кішка (Кошка) – селянин з Поділля, Гнат Шевченко – селянин з Таврії, Хведір Заїка – селянин з Київщини. Подібна ситуація відбувалась і в період 1941 – 1944 рр., коли маса українців уславилась в боях з військами Вермахту та румунами. Але, українська сторона – майже не використовує це для пропаганди серед широких верств населення, для активізації власної та ефективної контрпропаганди.

Саме цей фактор, і призвів до негативного конструкту в українському соціумі. Саме через недостатні увагу держави на історичні процеси, для однієї частини України Київська Русь – середньовічна українська держава, а для іншої колиська трьох братніх народів; для одних козацтво – локомотив у побудові нових форм української державності, для інших локомотив – у боротьбі за воз'єднання з російським народом, тощо. І на даний момент не визначилась проблема, того як називати події 1939-1945 і 1941-1945 – Велика Вітчизняна війна, Україна в Другій світовій війні, Україна в Другій світовій війні та радянсько-німецькій війні.

Трагедія сучасної України полягає в тому, що у нас паралельно існує дві політичні нації – українська та радянська. Ці дві нації мають різне бачення минулого, різне розуміння сьогодення та різні сподівання на майбутнє.

Саме тому, проблема оборони та звільнення Криму в сучасній Україні є надзвичайно важливою в плані посилення українського національного проекту, особливо ж на фоні події, що відбуваються в сучасній Україні.

Наукова актуальність полягає, у широкому висвітленні історії та перебігу оборони Криму та його звільненні, зважаючи на той факт, що в радянський час, праці були доволі завуальовані зважаючи на державно – адміністративні перепони з причин ідеологічного характеру. За роки незалежності більшість

істориків почали вивчати теми, які були заборонені в роки СРСР, при цьому майже повністю відвернувши свою увагу від даної теми. Тому лєвова доля робіт, які були написані з цієї теми, були написані російськими істориками, які по суті монополізували дану тематику. Тому, наша спроба дослідити дану проблему – є актуальною.

В історії військових операцій до Другої світової війни не було прикладів проведення двох стратегічних морських десантних операцій на одному театрі за приблизно однакових погодних умов, із залученням подібного складу сил і засобів, схожою стратегічною метою. Винятковим фактом стало проведення Керченсько-Фєодосійської та Керченсько-Ельтигенської на території Кримського півострова. Зважаючи на протяжні морські кордони сучасної України та наявність регіонів, що з'єднуються з континентальною територією держави лише вузькими перешийками (Крим) та єдиним мостом (Південна Бессарабія) може виникнути необхідність проведення морської десантної операції. Тому актуальним є дослідження військового мистецтва при проведенні Керченсько-Фєодосійської та Керченсько-Ельтигенської морських десантних операцій. Хоча поставлені перед військами (силами) завдання були виконані лише частково, проте вони зробили вагомий внесок у подальший розвиток воєнного мистецтва. Відтак досвід, набутий у морських десантних операціях у Криму становить науковий та практичний інтерес для історичної і воєнної науки.

Мета та завдання дослідження: З огляду на актуальність і значимість теми, її недостатню розробленість в історичній науці, наявність раніше закритих матеріалів, які нині опубліковані, а також необхідність нових підходів до осмислення розглянутої проблеми, автор поставив основною метою дослідження здійснення аналізу основних етапів оборони Кримського півострова, наслідком рішення наступних завдань: проаналізувати причини успішної оборони Криму й міста Севастополя.

Мета зумовила такі завдання:

- схарактеризувати ситуацію в Криму влітку 1941 р.;
- з'ясувати причини швидкого прориву сил Вермахту через укріплення Перекопу восени 1941 р.;
- розкрити проблематику десантних операцій Червоної армії.;
- дослідити причини невдач десантів;
- проаналізувати основні етапи оборони Севастополя;
- прослідкувати спроби звільнення Криму в 1943 р.;
- показати перебіг операції по звільненню Криму в 1944 р.

Об'єкт дослідження: Військові дії в ході Великої Вітчизняної війни у 1941-1944рр.

Предмет дослідження: Оборона Кримського півострова радянськими військами у 1941-1942 рр. та звільнення в 1944 році

Хронологічні рамки: 1941-1944 р., визначені автором виходячи з періоду, у плинні якого відбувалася кримська оборонна операція.

Територіальні рамки: визначені території Кримського півострова.

Методи дослідження: Методичною основою роботи стали принципи історизму й об'єктивності. Всі досліджувані питання досліджуються в хронологічній послідовності їхнього розвитку в 1941-1942 роках. Були використані наступні методи:

- метод періодизації
- історичний
- хронологічний
- аналізу й синтезу
- статистичний метод

Джерела роботи: Головну базу джерел становлять опубліковані документи, такі як Російський архів: Велика Вітчизняна. Т. 12 (1-2).

Значну частину використаних у дипломній роботі матеріалів становлять опубліковані документи, у тому числі праці полководців у яких відбите відношення їх до операції, методам ведення війни в цьому регіоні й т.д.

Джерела можна розділити на вітчизняні та зарубіжні, тобто мемуари генералів зі сторони Німеччини.

Важливими являються мемуари Георгія Костянтиновича Жукова [12], що у цій роботі згадує своє життя, намагається дати їй оцінку. Описуючи своє дитинство він пише про нелегку селянську працю, згадуючи, як уперше пішов на жнива з батьком, заробив перші мозолі, і як уперше пізнав несправедливість:

Наступні глави описані більш схематично, багато даних, а також спогадів про офіцерів і соратників.

Свої спогади Маршал Радянського Союзу К. К. Рокоссовский [16] починає з передвоєнного років і завершує главами про розгром фашистської Німеччини. У книзі розповідається про те, як планувалися й здійснювалися операції величезного масштабу, як склалися взаємини між Ставкою й фронтом. При написанні своїх мемуарів маршал К. Рокоссовського в цілому споконвічно був досить обмежений у волі свого авторського погляду на основні події війни. Партійна цензура, редакційне виправлення коснулись навіть мемуарів Г. Жукова, що вже говорить про мемуари К. Рокоссовського. У цьому відношенні мемуари маршала більше блеклы і ярки в порівнянні з гудериановськими, вони писалися по традиційному шаблоні, певного для всіх творів подібного жанру партійними органами. Ні сумніву, що вони відбивали інтереси КПРС й у них приводиться офіційний й "причесаний" варіант погляду на події тих часів. Уже один той факт, що вони починаються з того самого моменту, коли майбутній маршал був випущений з-під наслідку, дає підстави для скепсису щодо об'єктивності всіх наведених у мемуарах фактів.

Спогади Маршала Радянського Союзу К.С. Москаленко [16] присвячені подіям на Південно-Західному фронті в роки Великої Вітчизняної війни. Дійсна книга охоплює період з перших прикордонних боїв до весни 1943 р. На основі особистих спогадів і великого архівного матеріалу автор докладно висвітлює бойові дії з'єднань й об'єднань, якими йому довелось командувати. З великою вірогідністю й правдивістю він розповідає про виняткову стійкість воїнів в

обороні, їхній доблесті й відвазі в настанні. Значний інтерес представляє опис бойових дій, багато хто з яких дотепер мало освітлені в радянській літературі. На конкретних прикладах у книзі показана робота представників Ставки Верховного Головнокомандування, командування фронтів, армій й їхніх штабів.

У щоденниках Андрія Івановича Еременко [11] показані фрагменти, що відбивають твердість суворих будньої Великої Вітчизняної війни. Автор щоденників зіграв видатну роль у дні Смоленського й Сталінградського боїв, але й зараз ще перебувають офіційні дослідники, що тенденційно принижують роль А. І. Еременко в якості одного з талантливейших полководців ХХ століття. Будучи людиною кристальної чесності, автор з непідробленою об'єктивністю нерідко пише гіркі, але правдиві слова про окремих воєначальників і про непрості ситуації на фронті.

Робота «Військовий щоденник» колишнього Начальника генерального штабу Ф. Гальдера [8]. У книзі висвітлюються події з 14 серпня 1939 по 30 червня 1940 року, зокрема війна з Польщею, операції проти Данії і Норвегії, а також «дивна війна» на Заході, що закінчилася військовим розгромом Бельгії, Голландії та Франції. Книга представляє інтерес для всіх, хто вивчає історію другої світової війни. Другий том «Щоденника» колишнього начальника генерального штабу сухопутних військ гітлерівської Німеччини містить службові записи, що охоплюють період підготовки німецько-фашистського вермахту до нападу на Радянський Союз. У книзі показані різні маловідомі сторони і деталі розробки агресивного плану «Барбаросса», економічне, внутрішньополітичне і міжнародне становище фашистської Німеччини в період підготовки і розгортання її збройних сил проти Радянського Союзу в 1940-1941 роках.

Мемуари фон Манштейна [14] характеризується докладними описами й аналізом воєнних дій, як безпосередній учасник всієї операції Німеччини проти радянських військ, що обороняють Крим, детально описав стан армії, її

положення й завдання в захопленні Кримського півострова. Як безпосередній командуючий 11 армії, він описав всі нюанси й помилки, а також недоліки в армії якої він командував. З його роботи можна довідатися про те, чого немає в мемуарах генералів з боку Радянського союзу, мемуари фон Манштейна дають дуже розгорнуту картину подій, що відбувалися, під час Оборони Криму радянськими військами. У нього особлива увага віддана мозку армії – Штабу, він докладно характеризує кадри штабу, критикує систему командування румунських союзників, указуючи на недоліки їхнього командування. Барвісто описує багато аспектів перебування німецької армії на Кримському півострові. Його характеристика радянської оборони заслуговує особливу увагу, і показує, на його погляд, плюси й мінуси Кримської оборони, що дуже важливо в досліджуваній проблемі.

Історіографія проблеми досить обширна. З праць радянського періоду автор використав такі роботи як А.В. Басов Крим у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 являє собою комплексне дослідження всього участі Кримського регіону у Великій Вітчизняній Війні. У монографії досліджується збройна боротьба за Крим як найважливіший стратегічний плацдарм. Розглядається партизанський рух, боротьба підпільних груп, опір населення німецько-фашистським окупантам. Показано непохитну стійкість радянських людей у захисті Севастополя, легендарний подвиг захисників Аджимушка. У теж час мінусом книги є деяка идеологізація властивій більшості історичних літератур радянського періоду, оскільки в книзі відбита керівна роль партії в боротьбі за Крим.

З робіт сучасного періоду були залученні такі роботи як Мальгин А.В. "Партизанський рух Криму й "татарське питання". 1941-1944 р. ця праця присвячена аналізу ситуації, що склалася в Криму в період окупації його території німецько-румунськими військами й пов'язаної з переходом частини місцевого населення на сторону окупантів. Перед керівництвом партизанським рухом на весь зріст устала проблема вироблення чіткої політики в "татарському

питанні", що дозволила б переломити несприятливі тенденції. Така політика була вироблена керівництвом партизанським рухом Криму в Рішенні обкому ВКП(б) від 18 листопада 1942 р. й, незважаючи на всі труднощі й протиріччя, проведена в життя. У результаті дій партизан і перемог Червоної Армії масова база колабораціонізму була зруйнована, що виявилось важливим фактором у ході вирішальних боїв за Крим в 1944 р.

Також для вивчення поставленої теми деяку цінність представила книга Мощанского И., і А. Савина "Боротьба за Крим, вересень 1941 - липень 1942 року". У даній книзі вперше досить докладно описаний весь хід боїв на Перекопі у вересні-жовтні 1941 року, а також проаналізовані невдалі дії радянських військ у Північному Крими в березні-травні 1942 року, що закінчилися Керченською катастрофою й розгромом Кримського фронту. На основі використання архівних і воєнно-історичних матеріалів автори в дійсній роботі прагнули внести свій скромний внесок у висвітлення цих подій.

Книга А.Б. Широкограда "Битва за Крим" являє собою дослідження подій, присвячених одному з найважливіших боїв Великої Вітчизняної війни. Автор уперше зробив спробу розповісти правду про події в Криму в 1941-1944 р. Ця книга для тих, хто хоче знати, який дійсно була війна, у ній немає ні слова авторського вимислу: все сказане засновано на численних вітчизняних і закордонних мемуарах і секретних, раніше закритих, документах.

Друга світова війна за роки вивчення обросла безліччю міфів або цікавих фактів, що підтверджуються документально або створених "штучно" на основі побічних доказів. У наслідок цього цінність представляє книга Ильинского И. - Велика Вітчизняна: Правда проти міфів. Ця книга присвячена викриттю міфів про Велику Вітчизняну війну, які використалися як психолого-інформаційну зброю в холодній війні проти СРСР західними спецслужбами й п'ятою колоною усередині країни. Переділ миру після знищення СРСР привів до різкого загострення міжнародної обстановки. Джерельною базою книги є недавно

розсекречені документи архівів Росії й інших країн, наукова література російських і закордонних авторів, спогаду ватажків гітлерівського вермахту.

При написанні об'єктивної роботи варто залучати також і літературу протиборчої сторони для порівняння ключових моментів з інформацією нашої історіографії. У цьому ключі становить інтерес книга К. Типпельскірха "Історія другої світової війни" написана на підставі особистого досвіду й матеріалів, наданих авторові рядом колишніх генералів й офіцерів армії третього рейха. Автор також використав численні закордонні джерела. Все це дозволило дати докладний і послідовний хронологічний опис найважливіших етапів боротьби. У книзі розглядаються всі проблеми Другої світової війни, пов'язані з військовим керівництвом, озброєнням, війною в повітрі й на море, матеріально-технічним забезпеченням.

Книга є одним з перших капітальних праць по історії Другої Світової війни, у якій описуються події на всіх театрах воєнних дій і на всіх фронтах у період 1939-1945 р. Основна увага автор приділяє війні Німеччини зі СРСР, докладно розбираючи найважливіші операції радянських і німецьких військ.

Виходячи із із притягнутої історіографії стає ясно що тема Оборони Криму радянськими військами 1941-1942 р. в історіографії звичайно не розглядався як окремий період. Тому була притягнута література яка комплексно присвячена Великій вітчизняній війні. І тема Оборони Криму в цих працях розглядається як складова частина періоду війни.

Перша аналітична праця з цієї тематики "Опыт десантных операций в Отечественную войну 1941–1945 гг." видана у 1947 році. Автор, капітан 1 рангу Я. Т. Салагін розглядає усі значні морські десантні операції, що проводилися в роки Великої Вітчизняної війни. Дослідник класифікує Керченсько-Феодосійську операцію як стратегічну, а Керченсько-Ельтигенгську – як висадку військ 18-ї та 56-ї армій на Керченський півострів. Розглядалися в основному дії флотів та флотилій і недостатньо уваги приділено виконанню десантом завдань на березі.

Радянський історіографічний напрям висвітлення подій Керченсько-Феодосійської та Керченсько-Ельтигенської морських десантних операцій визначали роботи “Великая Отечественная война Советского Союза 1941–1945”, “Важнейшие операции Великой Отечественной войны”. Акцент зосереджувався на успіхах у війні, а про прорахунки в підготовці та веденні операцій йшлося мимохідь, без глибокого аналізу. Однобічне висвітлення подій Керченсько-Феодосійської та Керченсько-Ельтигенської операцій властиве і для праць “Краснознаменный Черноморский флот”, “Советское военно-морское искусство в Великой Отечественной войне”.

Радянські історики М. Замятін, Ю. Зубков, І. Єлісєєв, які першими описали події, пов’язані з підготовкою та веденням Керченсько-Феодосійської та Керченсько-Ельтигенської операцій, перевагу надавали позитивним сторонам підготовки і ведення операцій. Однак про те, що обидві операції не досягнули поставленої мети не згадувалось. Безпосередньо Керченсько-Ельтигенській операції присвячена книга капітана 1 рангу В. М. Кононенка, видана в 1954 році. Автор наводить значний обсяг інформації про організацію операції, стверджує, що мета десантної операції полягала у захопленні плацдарму на головному напрямі дій. Між тим документи свідчать, що завдання операції полягало у звільненні Керчі та подальшому наступі на Владиславівку, а захоплення плацдарму мало стати завданням тільки першого ешелону десанту.

У сучасній російській історіографії спостерігається інша тенденція коли окремі автори на шкоду об’єктивності описують переважно негативні явища. Так, В. Бешанов у книзі “Год 1942 – “учебный” розкриває трагедію Кримського фронту, описуючи операції радянських військ у Криму однобічно, негативно оцінюючи командний склад Червоної армії, принижуючи героїзм рядових бійців та молодших командирів. У роботі І. Статюка “Керченско-Феодосийская десантная операция 1941–1942” наведено розсекречені архівні документи, описано хід підготовки та ведення операції. Водночас автором не враховано

якісних показників десанту, труднощів авіаційної підтримки через віддаленість аеродромів. Подіям на Керченському півострові відображено в книзі В. Науменко “Просто фронт (о морском десанте у Феодосийских берегов)”. Однак аспекти стратегії, оперативного мистецтва й тактики автор детально не аналізує. Предметом дослідження російського науковця Є. Абрамова стали бойові дії морської піхоти, створення і розвиток підрозділів і частин морської піхоти. Однак автор недостатньо уваги приділяє іншим родам військ.

Сучасні українські науковці звертаються до історії розвитку воєнного мистецтва у Другій світовій війні. Аналізу проведених військових операцій присвячена робота авторського колективу під керівництвом О. Уткіна “Україна в полум’ї війни. 1941–1945”. Керченсько-Феодосійську десантну операцію розглянув В. Горелов, а Керченсько-Ельтигенську – С. Крутиков. Розвиток воєнного мистецтва, зокрема в десантних та протидесантних операціях, застосування військ на приморському напрямі знайшли висвітлення у працях М. Рибака, С. Сидорова, В. Бережинського. Науковці зробили суттєвий внесок у дослідження історії національного воєнного мистецтва, проте дослідники не аналізували розглянуті морські десантні операції.

Події, пов’язані з Керченсько-Феодосійською та Керченсько-Ельтигенською морськими десантними операціями, в німецькій історіографії практично не розглядались. Серед післявоєнних публікацій виділяється тільки праця німецького історика К. Юона, яка аналізує хід Керченсько-Феодосійської морської десантної операції, при цьому критикує радянське командування за відсутність гнучкості управління і педантичне виконання планів, хоча реальна обстановка не відповідала вихідним даним планування.

Історичні дослідження проблематики Другої світової війни у Румунії розпочались після припинення існування соціалістичної системи. Румунські історики Е. Арделяну, Ж. Ротару, В. Зодан, В. Ніту дають досить обережні оцінки подіям у Криму в 1941–1943 роках. Власне до воєнного мистецтва автори не звертаються. Логічним поясненням є сучасна негативна оцінка

воєнного союзу Румунії з гітлерівською Німеччиною та підпорядкованість румунського угруповання в Криму німецькому командуванню.

Отже, окремі аспекти Керченсько-Феодосійської та Керченсько-Ельтигенської морських десантних операцій висвітлено в історичних та воєнних наукових працях та розглянуто в загальному контексті подій Великої Вітчизняної війни. Однак аспекти воєнного мистецтва, його розвиток належного наукового розкриття ще не набули.

Структура дипломної роботи: Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновку й списку використаних джерел і літератури.

ВИСНОВКИ

В 1941 році нацистська Німеччина нападає на радянський союз, у результаті поразок радянської армії на першому етапі війни радянська армія була відкинута, створилася погроза узяття стратегічного Кримського півострова. Базою чорноморського флоту, що базується в місті Севастополі. швидке Захоплення Криму означав би втрату важливого стратегічного пункту базування флоту. У ході оборони Криму були застосовані всі види військ від авіації до флоту. Радянське командування вважало основним напрямком удару німецьких військ узбережжя кримського півострова, що з'явилося невірним розрахунком, тому що, основний удар німецького угруповання військ довівся на Перекоп. Але правильна організація оборони, уміле сполучення вогню й маневру, максимальне використання особливостей місцевості дозволили не тільки відстояти займані рубежі, але й завдати значної шкоди супротивникові.

Всі три армії фронту розташовувалися в один ешелон, у той час як одну армію необхідно було мати в резерві. Всі дивізії були розташовані в одну лінію, а їхні бойові порядки були сильно ущільнені. Кожне з'єднання займало оборону на фронті близько 2 км. Заходу щодо створення командуванням фронту глибокоешелонованої оборони не проводилися. Все угруповання радянських військ розташовувалося в наступальній побудові, з метою нанесення удару правим крилом фронту, артилерія мала таку ж угруповання й не мали підготовлених для оборони позицій.

Командування Кримського фронту і командування Південно-Західного напрямку і входили в нього фронтів, вчинила ряд помилок.

Поразка в районі Керчі, підкреслювалося в спеціальній директиві Ставки від 4 червня 1942, пояснювалось насамперед тим, що командувач фронтом генерал Д. Т. Козлов, член Військової ради дивізійний комісар Ф. А. Шаманін, начальник штабу фронту генерал П. П. Вічний, представник Ставки армійський комісар 1-го рангу Л. З. Мехліс, командувачі арміями фронту «виявили повне

нерозуміння природи сучасної війни...», що виразилося у відсутності ешелонування військ, втрати управління військами, відсутності радіозв'язку, поганої організації взаємодії між арміями і між наземними силами і авіацією.

Ставка назвала метод керівництва військами з боку командування фронту і Л. З. Мехліса бюрократично-паперовим. В її директиві вказувалося, що в критичні дні операції вони «замість особистого спілкування з командувачами арміями і замість особистого впливу на хід операції проводили час на багатогодинних безплідних засіданнях Військової ради». Ставка вимагала від командного складу не тільки віддавати накази, але (і це головне) забезпечувати їх виконання, частіше бувати у військах і допомагати підлеглим виконувати накази.

Однією з причин невдачі під Керчю Ставка назвала недисциплінованість Д. Т. Козлова і Л. З. Мехліса, які порушили її вказівку про відведення військ. За допущені помилки вони, а також Ф. А. Шаманін були зняті з займаних посад і знижені у військових званнях.

Деякі з прорахунків, допущених в Криму, можна побачити і в Харківській операції. До них слід віднести неправильну оцінку командуванням Південно-Західного напрямку (головнокомандувач Маршал Радянського Союзу С. К. Тимошенко, член Військової ради Н. С. Хрущов, начальник штабу генерал І. Х. Баграмян одночасно очолювали і Південно-Західний фронт) обстановки при плануванні операції (зокрема, недооцінку сил супротивника і його намірів на цьому напрямку). Із запізненням було прийнято рішення на припинення операції у зв'язку з обзначившеюся загрозою оточення радянських військ. Зокрема, С. К. Тимошенко і командувач Південним фронтом генерал Р. Я. Малиновський не зробили належних висновків з своєчасного доповіді Військової ради 9-ї армії про ситуацію небезпечної ситуації. Не завжди об'єктивна інформація про становище на фронтах прямувала командуванням Південно-Західного напрямку в Ставку. Зіграла свою негативну роль і

недостатня збита багатьох частин і з'єднань радянських військ, забезпеченість їх новою технікою, відсутність у командного складу бойового досвіду.

В результаті невдач радянських військ під Харковом і в Криму стратегічна ініціатива знову перейшла до супротивника. Радянське командування зважаючи зміненого на користь гітлерівців співвідношення сил на фронті змушене було відмовитися від намічених на літо 1942 наступальних операцій на Південно-Західному напрямку і поставити військам завдання на перехід до оборони. Після захоплення Керченського півострова німецькі війська отримали можливість зосередити всі сили в районі Севастополя, для того щоб оволодіти містом. До третього наступу на базу чорноморського флоту німці готувалися особливо ретельно.

На початок червня противник створив подвійну перевагу в людях і переважна в техніці над військами Севастопольського оборонного району. При цьому німці могли збільшувати свої сили в ході операції, а радянські війська такої можливості практично не мали у зв'язку з уразливістю морських комунікацій Севастополя.

Як тільки над містом нависла загроза нового наступу, командування Севастопольського оборонного району та міський комітет ВКП (б) прийняли необхідні заходи з мобілізації військ і населення міста на відсіч ворогу.

Але радянські воїни, незважаючи на неймовірно важкі умови, продовжували утримувати позиції. Лише під кінець 30 червня, коли вичерпалися всі боєприпаси, а також продовольство і питна вода, за рішенням Ставки почалася евакуація військ з міста, що проходила в дуже складній обстановці, під безперервним впливом авіації і артилерії противника. 4 липня радянські війська залишили Севастополь, хоча на окремих ділянках (зокрема, в районі мису Херсонес) нерівна по силам боротьба з противником тривала до 9 липня.

Так закінчилася 250-денна героїчна оборона Севастополя, що мала важливе військово-політичне значення. Захисники Севастополя надовго

скували 11-у армію ворога, позбавивши гітлерівців можливості використовувати її для наступу на південному крилі радянсько-німецького фронту, і настільки знекровили її, що для відновлення боєздатності входили до складу цієї армії з'єднань потрібно тривалий час. А всього за 8 місяців боїв під Севастополем противник втратив до 300 тис. Чоловік убитими і пораненими, 400 танків, 900 літаків.

Оборона Севастополя увійшла в історію Великої Вітчизняної війни як один з найяскравіших прикладів незламної стійкості радянських людей, їх безмежній відданості Батьківщині.

У ході дослідження визначено основні особливості воєнного мистецтва в ході Керченсько-Феодосійської та Керченсько-Ельтигенської морських десантних операцій: зростання кількості сил і засобів, що виділяються для вирішення завдань десантної операції; вибір місця висадки в населені пункти і порти; вибір нічного часу для висадки десанту; зростання залежності результату операції від гідрометеорологічних умов на початку висадки; зростання залежності результатів морської десантної операції від якості спеціальної підготовки сил і засобів, що беруть участь в операції; залежність результатів операції від наявності спеціальних засобів перевезення і висадки десанту; зростання активності бою за висадку та інтенсивності висадки десанту, зростання ролі тісної взаємодії між всіма видами і родами військ, що беруть участь в операції, рівня оперативної та тактичної підготовки командування та штабів у ході управління діями десанту, централізації командування операцією, стійкого зв'язку, ефективної розвідки, прихованості та раптовості підготовки та початку операції, інженерного забезпечення та всебічного забезпечення дій десанту.

Кримська операція завершилася повним розгромом 17-ї армії вермахту, тільки безповоротні втрати якої в ході боїв склали від 120 тисяч чоловік (з них 61 580 полоненими). До цього числа треба додати значні втрати військ противника під час морської евакуації, в ході якої була фактично знищена

румунська чорноморська флотилія, яка втратила $\frac{2}{3}$ готівкового корабельного складу. Зокрема, на цей час припадає затоплення ударом штурмової авіації німецьких транспортів «Тотила» і «Тейя», що входить в список найбільших за кількістю жертв морських катастроф (до 8 тисяч загиблих). Таким чином, загальні безповоротні втрати німецько-румунських військ оцінюються в 140 тисяч солдатів і офіцерів.

В результаті звільнення Криму була знята загроза південному крилу радянського-німецького фронту, а також повернена головна військово-морська база Чорноморського флоту - Севастополь. Відбивши Крим, Радянський Союз відновив контроль над Чорним морем, що різко похитнуло позиції Німеччини в Румунії, Туреччини, Болгарії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

*Опубліковані джерела**Документи*

1. Крым в Великой Отечественной войне 1941–1945. Сборник документов и материалов / ред. кол. : М.Р. Акулов (отв.ред.) и др.; сост.: И.П. Кондранов, А.А. Степанова. – Симферополь, 1973. – 488 с.
2. Русский архив: Великая Отечественная война: Ставка ВГК: Документы и материалы. 1941 г. – М.: Terra. – 1996. – Т. 16(5 – 1). – 448 с.
3. Соболевська Т. Документи Державного архіву в Автономній Республіці Крим з історії Другої світової війни [Електронний ресурс] / Т. Соболевська // Архіви України. – 2005. – № 1-3(256). – С. 139-144. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2005_1-3\(256\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2005_1-3(256)_9)

Мемуари та спогади

4. Батов П. И. В боях и походах / П. И. Батов. – М.: Воениздат, 1974. – 380 с.
5. Ванеев Г. И. Героическая оборона Севастополя 1941—1942 [Текст] / Г. И. Ванеев, С. Л. Ермаш. – М., 1969. – 368 с.
6. Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь. Новейшее справочное издание. – М. : Вече, 2010. – 384 с.
7. Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника Генерального штаба Сухопутных войск 1939-1942 гг. / Ф. Гальдер. – М.: Воениздат, 1971. – 512 с.
8. Гриф секретности снят. Потери вооруженных сил СССР в войнах, боевых действиях и военных конфликтах /Под ред. Г. Кривошеева. – М. : Воениздат, 1993. – 416 с.
9. Еременко А. И. Дневники. Записки. Воспоминания. 1939 – 1946 / А.И. Ерёменко. – М. : РОССПЭН [Политическая энциклопедия], 2013. – 391 с., [1] л. портр.

10. Жуков Г. К. Воспоминания и размышления / Г. К. Жуков. – М. : АПН, 1971. – 736 с.
11. Конев И.С. Записки командующего фронтом / Конев И. С. – М. : Наука, 1972. – 368 с.
12. Манштейн Э. Утерянные победы / Манштейн Э. – М., 1999. – 896 с.
13. Москаленко К. С. На Юго-Западном направлении / К. С. – М. : Наука, 1969. – 590 с.
14. Рокоссовский К. К. Солдатский долг / К. К. Рокоссовский. – М. : Воениздат, 1997. — 497 с.
15. Симонов К. М. Из военных дневников 1941-1945 годов / К. М. Симонов // Новое время. – № 7. – 1965. – С. 20-35.

ЛІТЕРАТУРА

16. Андреев А. Р. История Крыма / А. Р. Андреев. – М., 1997. – 170 с.
17. Андреев А. Р. История Крыма / А. Р. Андреев. – М. : Монолит-Евролинц-Традиция, 2002. – 274 с.
18. Ачкасов В. Советское военно-морское искусство в Великой Отечественной войне / В. Ачкасов, Н. Павлович. – М.: Воениздат, 1973. – 400 с.
19. Бекірова Г. Крим у період Великої вітчизняної війни (1941-1945) / Г. Бекірянов. – К. : Світогляд, 2005. – 533 с.
20. Бекірова Г. Сторінки кримської історії. Звільнення Криму. – Режим доступу: <http://ua.krymr.com/content/article/27012079.html>
21. Брошеван В.М. Крым в составе Украины / Брошеван В.М., Чёрная В.Г. — Кн. 1. Крым. 1921 — 1991 гг. Историко-документальный очерк. — Симферополь, 1999. – 110 с.
22. Брошеван В. М. Третий Сталинский удар: историко-документальное исследование о героической борьбе Вооруженных Сил Советского Союза за освобождение Крымской АССР от немецко-фашистских и румынских захватчиков весной 1944 года / В. М. Брошеван. – Симферополь : [б.и.], Б. г... - 102 с.: ил.

- 23.Бурлаков А.И. К вопросу о причинах поражения Красной Армии в начальный период Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. // Правда и вымыслы Великой Отечественной войне. – 2011. – С.18 – 39.
- 24.Велика вітчизняна війна (1941 – 1945). Звільнення Криму. – Режим доступу: http://svatovo.ws/stati_uk/war_krim.html
- 25.Визволення території України від німецько-фашистських загарбників. – Режим доступу: <http://ukrmap.su/uk-uh11/1072.html>
- 26.Грицюк В. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на теренах України / В. Грицюк; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2010. – 149 с.
- 27.Грылев А. Н. Днепр – Карпаты – Крым. Освобождение Правобережной Украины и Крыма в 1944 г. / А. Н. Грылев. – М. :Наука, 1970. – 352 с.
- 28.Звільнення Криму-Звільнення України і Криму-Битви. – Режим доступу: <http://www.antifaschistische-linke.tk/post/index-139>
- 29.Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях / НАН України. Інститут історії України ; відп. ред. В.А. Смолій. — К. : Ін-т історії України НАН України, 2014. — 456 с.
- 30.Кузнецов Н. Курсом к победе / Н. Кузнецов. – М. : Голос, 2000. – 305 с.
- 31.Куманев Г.А. Подвиг и подлог: Страницы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. / Г. А. Куманев. – М., 2007. – 351 с.
- 32.Ланько О. Морський десант до Феодосії (1941 – 1942 рр.) / О. Ланько // Воєнна історія. – 2005. – № 3-4. – С. 26 – 32.
- 33.Литвин В. Україна в Другій світовій війні (1939–1945) / Володимир Литвин. – К. : ВД Лі-Терра, 2004. – 460 с. : іл.
- 34.Неменко А. Севастополь. Хронология 2-й обороны [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://samlib.ru/n/nemenko_a_w/oborona-1.shtml
- 35.Пашеня В. Н. Крымская АССР в годы II-й Мировой войны (1939 – 1945 гг.) : [моногр. исслед.] / В. Н. Пашеня, Е. В. Пашеня; Укр. акад. печати. – 2-е изд., доп. и перераб. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2014. – 413 с. – рус.

36. Трагедия 1941-го года. Причины катастрофы. – М: Яуза, 2008. – 349 с.
37. Ратніков Б. Морські десантні операції в Криму (1941 – 1943 рр.): Автореф. дис ... канд. іст. наук: 20.02.22 / Борис Ратніков. – К., 2009. – 23 с.
38. Ратніков Б. Проблеми підготовки Керченсько-Феодосійської десантної операції у роки Другої світової війни / Б. Ратніков // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 670. – С. 150-160.
39. Ратніков Б. Тенденції розвитку воєнного мистецтва за досвідом морських десантних операцій в Криму у 1941–1943 рр. / Б. Ратніков // Військово-науковий вісник. – К., 2009. – Вип. 12. – С. 120 – 131.
40. Рубцов Ю. В. Л. З. Мехлис представитель Ставки ВГК на Крымском фронте (январь – май 1942 года) / Ю. В. Рубцов. – М. АРБИЗО, 1994. – 150 с.
41. Савилов В. Бронетехника в боях за Крым. «Броня» десанта – танки в Керченско-Феодосийской десантной операции. (1942 г.) [Электронный ресурс]. – [Режим доступа]: <http://military.sevstudio.com/sawilow-tanki-4/>
42. Саркисян С. 51-я армия: Боевой путь 51-й армии / С. Саркисян. – М. : Воениздат, 1983. – 405 с.
43. Типпельскирх К. История Второй Мировой войны / К. Типпельскирх. – М. : Полиглот, 1999. – 598 с.
44. Уткин А. И. Вторая мировая война. – М.: Алгоритм, 2002. – 437 с.
45. Форжик Р. Севастополь 1942: Триумф фон Манштейна / Р. Форжик. – Оксфорд, 2008. – 96 с.
46. Фуллер Дж. Ф. Ч. Вторая мировая война 1939-1945 гг. Стратегический и тактический обзор. / Перевод с английского В.А. Герасимова и Н.Н. Яковлева. – М.: Иностранная литература, 1956. – 994 с.
47. Широкопад А. Б. «Битва за Крым» / Широкопад. – М.: Астрель; АСТ; Транзит-книга, 2005. – 475 с.
48. Широкопад А. Б. Энциклопедия отечественной артиллерии / А. Б. Широкопад. – Минск : Харвест, 2000. – 862 с.

49.70-річчя визволення Криму. – Режим доступу: <http://www-gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=..>